

Jame kot naravne vrednote in območja Natura 2000

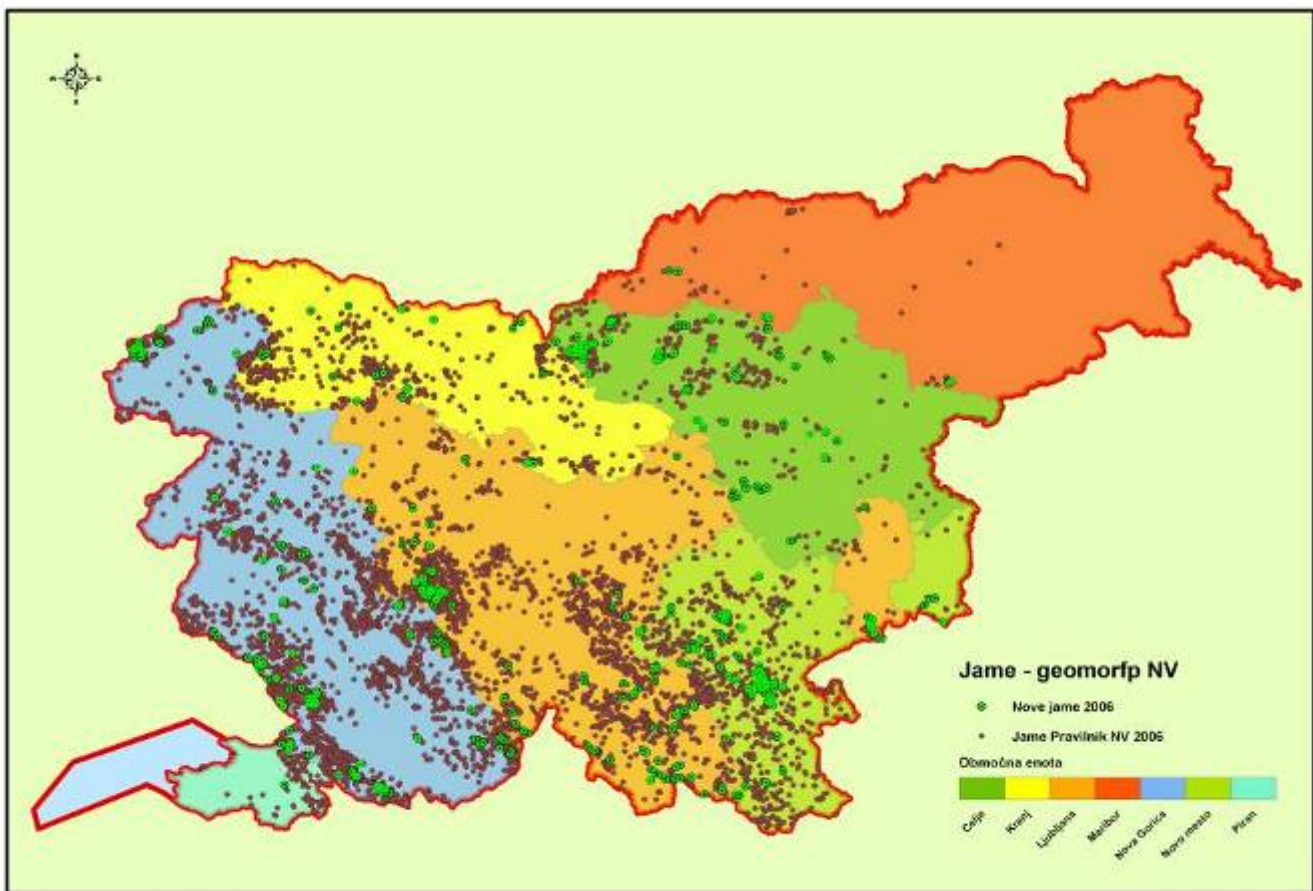
Avtor: Zavod Republike Slovenije za varstvo narave

Jame in brezna so ena najpogostejših in hkrati najbolj prepoznavnih naravnih vrednot, ki so zaradi prepleta geomorfoloških, geoloških, hidroloških in zooloških vsebin tudi izjemno občutljiv del narave. Varovanje podzemnih jam se zaradi specifičnosti jamskega okolja v veliki meri razlikuje od varstva drugih naravnih pojavov na površju, zato jih poleg Zakona o ohranjanju narave (Uradni list RS, št. 49/2004) obravnava tudi Zakon o varstvu podzemnih jam (v nadaljevanju ZVPJ) (Uradni list RS, št. 49/2004).

Po podatkih, pridobljenih v letu 2008, imamo v Sloveniji 9264 jam. Status podzemeljske geomorfološke naravne vrednote državnega pomena je bil s Pravilnikom o spremembah in dopolnitvah pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot (Uradni list RS, št. 49/2004, v nadaljevanju Pravilnik) podeljen 8382 jamam. Na seznam so bile uvrščene praktično vse jame, registrirane v katastru, ki ga vodi Jamarska zveza Slovenije. Za vpis je predvidenih še 863 jam, odkritih v letih 2005 - 2007. Jame, ki so bile v preteklosti uničene, zasute oziroma razvrednotene, niso uvrščene med naravne vrednote.

Slika 1: Jamski biseri, Križna jama (avtor fotografije: Mina Dobravec)

Slika 2: Podzemeljske geomorfološke naravne vrednote - jame v Sloveniji in območne enote ZRSVN

Pomembna novost, ki jo Pravilnik prinaša, je uvedba varstvenih režimov vstopanja v jamo. Jame so razvrščene na zaprte jame, odprte jame z nadzorovanim vstopom in odprte jame s prostim vstopom.

Glede na dodeljeni varstveni režim vstopa prevladujejo **odprte jame s prostim vstopom**. Teh je kar 97% oziroma 8192¹. To so jame, kjer so naravne razmere v jami take, da jih vstop v jamo ne more ogroziti, ne vsebujejo občutljivih sigastih tvorb ter niso življenjski prostor redkih ali ogroženih živalskih vrst. V te jame je dovoljen vstop vsakomur pod enakimi pogoji.

Med **odprte jame z nadzorovanim vstopom** je uvrščenih 185 jam. To so jame, kjer obstaja verjetnost, da bi jih lahko vstop človeka brez nadzora poškodoval, saj vsebujejo občutljive

¹ podatek se na naša na leto 2007, ko je bilo v registru 9023 jam

sigaste tvorbe ali druge vredne dele jamskega inventarja, so pomemben habitat jamskih živali ali pomembna arheološka lokaliteta. Zaradi tega je vstop vanje sicer dovoljen, vendar mora biti nadzorovan, registriran oz. v dovoljenem obsegu, če je le ta predpisan.

Med **zaprte jame** je uvrščenih le 6 jam: *Bevkova jama*, *Dihalnik v Grdem dolu*, *Gustinčičeva jama v Blažčevi dolini*, *Jama pod Pečino*, *S 19 (Socerb)* ter *Vranja jama pri Cerknici*. Te jame so zaradi svojih geomorfoloških ali bioloških lastnosti tako občutljive, da jih lahko ogrozi vsaka motnja, zaradi česar je vstop vanje prepovedan, razen za znanstvene raziskave, na podlagi dovoljenja Ministra za okolje in prostor ter pod strokovnim nadzorom.

Poleg varstvenih režimov in pravil obnašanja v jami pa ZVPJ natančno določa tudi kršitve obnašanja v jami, za katere predpisuje visoke denarne kazni za posameznike in pravne osebe. Nadzor nad izvajanjem zakona izvaja inšpekcija pristojna za ohranjanje narave, v okviru Inšpektorata RS za okolje in prostor.

Omrežje Natura 2000 in jame

Z vstopom v Evropsko unijo je slovenski kras postal eden ključnih delov evropskega ekološkega omrežja Natura 2000. Vanj so vključeni Dinarski kras s kraškimi polji, kras v osrednjem delu Alp ter izstopajoči otoki krasa v predalpskem svetu. Slovenski kras se v svetovnem merilu ponaša s pestrostjo podzemskega živalstva, med katerimi izstopajo številne endemične vrste. V omrežju Natura 2000 smo v okviru habitatnega tipa (HT) **8310 Jame** dolžni ohranjati pestro jamsko živalstvo, še posebej pa jamskega hrošča drobnovratnika, jamsko školjko Kuščerjevo kongerijo in človeško ribico, pa tudi zimska in poletna jamska zatočišča sedmih vrst netopirjev.

V sklopu Nature 2000 je opredeljenih 65 območij, ki jih moramo varovati zaradi občutljivosti podzemeljskih habitatnih tipov, ki spadajo med ene najbolj ogroženih v Evropi. Poseben pomen imajo jame z velikim številom specializiranih podzemskih vrst ter jame iz katerih izhajajo osebki na podlagi katerih so biologi prvič opisali določeno vrsto. Takim jamam pravimo, da so tipsko nahajališče neke vrste. Z namenom ohranjanja jamskih habitatov je bilo določenih okoli 100 jam, 45 jam pa predstavlja tudi edino znano nahajališče nekaterih vrst oz. podvrst živali. Po številu jamskih vrst trenutno vodi Postojnsko – Planinski jamski sistem s 85 opisanimi jamskimi vrstami.

Jame s prisotnim jamskim hroščem drobnovratnikom

S stališča Nature 2000 so posebej cenjene jame, v katerih je potrjena prisotnost brezokega in nepigmentiranega jamskega hrošča drobnovratnika (*Leptodirus hochenwartii*), ki ima kar šest podvrst. Je prva opisna vrsta jamskega hrošča na svetu, njegova prisotnost je bila zabeležena v več kot 77 jamah Krasa in Dinarskega krasa Slovenije, 59 lokacij je vključenih v omrežje Natura 2000 in sicer v 16 območij opredeljenih za varovanje habitatov drobnovratnika.

Slika 3: drobnovratnik (*Leptodirus hochenwartii*) (avtor fotografije: Slavko Polak)

Jame bivališča človeške ribice in preostale vodne favne

Slika 4: človeška ribica (*Proteus anguinus*) (avtor fotografije: Slavko Polak)

V okviru Nature 2000 sodi tudi večina ključnih slovenskih kraških rečnih ekosistemov. Poleg površinskih tokov so opredeljena tudi njihova kraška zaledja in izviri, ki so zakladnica pester podzemne vodne favne na čelu z endemični vodni polži in nižjimi raki. Habitatna direktiva posebej izpostavlja varstvo jamske školjke Kuščerjeva kongerija (*Congeria kusceri*), ki je pri nas znana le v izviru Krupe v Beli krajini, ter človeške ribice (*Proteus anguinus*), največjega jamskega vretenčarja. Človeška ribica je endemit Dinarskega krasa. V Sloveniji jo najdemo vsaj v 70 jamah, 58 od teh jam je vključenih v 26 območij Natura 2000 znotraj katerih jo varujemo. V Beli krajini najdemo tudi pigmentirano podvrsto črnega močerila (*Proteus anguinus parkelj*).

Jame zatočišča netopirjev

Številne jame nudijo zatočišča netopirjem. V omrežje Nature 2000 je vključenih 51 jam opredeljenih za varstvo netopirjev. Med njimi prevladujejo jame, ki imajo vlogo prezimovališč, na katerih so najbolj pogoste številčne kolonije netopirjev iz družine podkovnjakov, topli vhodni deli jam (18) pa so domovanje porodniških kolonij več vrst netopirjev.

Slika 5: navadni netopirji (*Myotis myotis*) (avtor fotografije: Andrej Hudoklin)

Prekomerno vznemirjanje netopirjev med hibernacijo, še bolj pa med kotitvijo je nedopustno. V primeru motenj netopirji največkrat zapustijo zatočišča, s čimer se lahko poveča njihova smrtnost in možnost preživetja, kar še posebej velja za mladiče.

Obiske jam ali delov jam, ki so opredeljena kot zatočišča netopirjev, je zato potrebno v času njihove prisotnosti omejiti, oz. preložiti na obdobje, ko netopirji v jami niso prisotni. Ob spremljanju stanja zatočišč je bilo ugotovljeno, da je raba posameznih jam s stališča varstva netopirjev konfliktna. Zato načrtujemo z obiski pomembnejših jamarskih sredin ter vzpostavitev zaveznitva pri izvedbi naravovarstvenih aktivnosti.

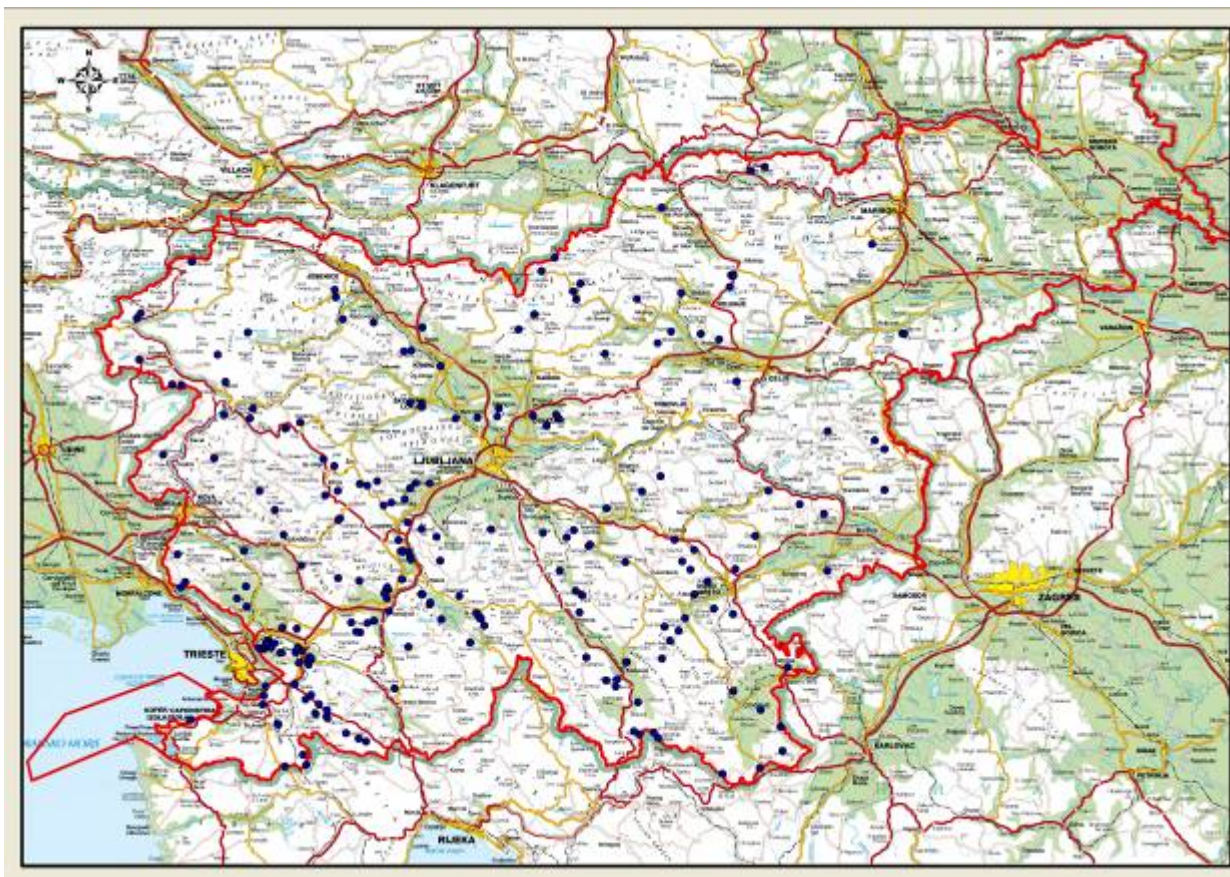

Slika 6: vejicati netopirji (*Myotis emarginatus*) (avtor fotografije: Andrej Hudoklin)

Preglednica 1: Razdelitev naravovarstveno pomembnejših jam

	biološko pomembna jama	arheološko pomembna jama	geološko pomembna jama	zavarovana jama	zaklenjena jama	jama predvidena za skrbništvo	jama predvidena za koncesijo
Število jam	156	53	14	54	69	61	28
Delež od vseh (9023) jam	1,7%	0,6%	0,2%	0,6%	0,7%	0,6%	0,3%

Vir: ZRSVN, 2008

Slika 7: Naravovarstveno pomembnejše jame

Ukrepi varstva narave

Zavod Republike Slovenije za varstvo narave (ZRSVN), je strokovna državna institucija, ki ji naloge določa *Zakon o ohranjanju narave (ZON-UPB2)* (*Uradni list RS št. 96/2004*).

Primarno poslanstvo našega zavoda je ohranjanje slovenske narave. Posebno skrb namenjamo naravovarstveno najvrednejšim oziroma najbolj ogroženim območjem. Mednje sodijo tudi jame, ki so podzemeljske geomorfološke naravne vrednote državnega pomena in naravno dobro (*Zakon o varstvu podzemnih jam, Uradni list RS, št. 2/2004*).

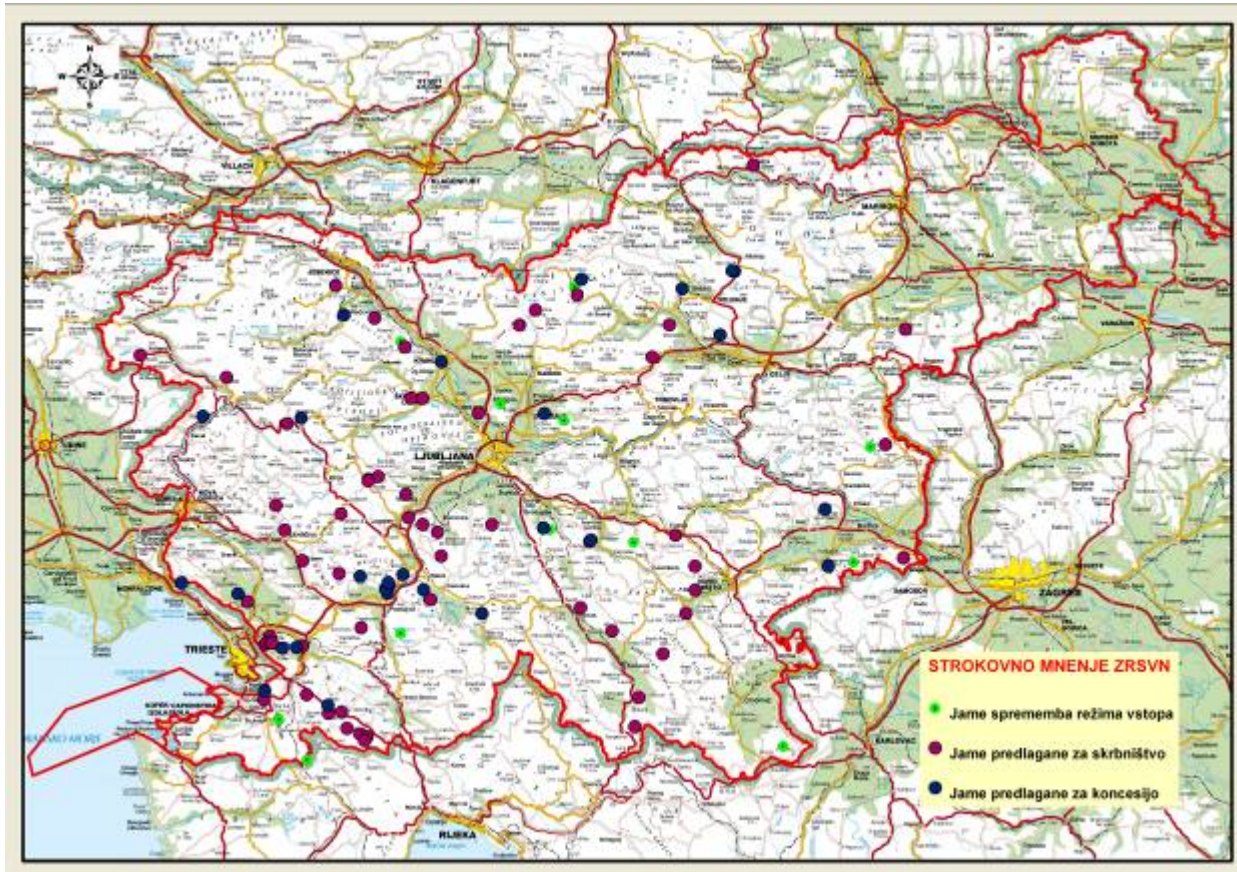
ZRSVN opravlja vrednotenje narave oz. evidentiranje naravnih vrednot, pripravlja strokovne predloge za vpis izjemnih delov narave v register naravnih vrednot, kar vključuje tudi predloge za razglasitev le teh po pomenu na lokalne ali državne. Zavod pripravlja tudi strokovne podlage za ukrepe varstva jam: (1) skrbništvo, (2) zavarovanje, (3) obnovitev.

Za učinkovito varstvo ogroženih jam z nadzorovanim vstopom se bodo v prihodnje izvajali ukrepi varstva jam, med katerimi bodo najpogostejša sklepanja **skrbništev nad jamami**. V tem okviru se bo lahko izvajal nadzor vstopa v jamo, postavila jamska infrastruktura za nadzor vstopa (vrata, ograja, ključavnica), vodile vpisne knjige ter nadzorovalo upoštevanje prepisanega varstvenega režima, skrb za ohranjanje jame, jamskega živega sveta in inventarja. Skrbnik bo imenovan na podlagi javnega natečaja. Določitev jam za skrbništvo določi Minister na podlagi strokovnega predloga ZRSVN. Strokovni predlog mora upoštevati naravovarstvene vrednosti in ogroženosti posameznih jam.

Za splošno rabo odprtih jam Vlada Republike Slovenije sprejme koncesijsko uredbo in sklene koncesijsko pogodbo s pravno ali fizično osebo, ki je usposobljena za rabo odprte jame in izpolnjuje v uredbi določene pogoje. Odločitev o podelitvi **koncesije** za rabo odprte jame se sprejme na podlagi strokovnega mnenja ZRSVN, ki tudi predlaga naravovarstvene pogoje navedene v uredbi in kasneje v koncesijski pogodbi. Hkrati se do izbora koncesionarja v predhodnem mnenju opredeli tudi lokalna skupnost na območju katere leži vhod v jamo, skozi katerega se bo dejavnost izvajala, pri čemer ima prednost naravovarstveno sprejemljivejši predlog programa rabe odprte jame. Pod pojmom rabe odprte jame so določene dejavnosti jamskega turizma, kulturne, znanstveno-raziskovalne, izobraževalne in zdravstvene dejavnosti ter oskrba s pitno vodo. Vse te dejavnosti morajo spoštovati predpisane varstvene režime na podlagi ZVPJ in ZON UPB2. V prehodnih določbah 56. člena ZVPJ je navedenih 22 jam, ki so urejene za turistični obisk in že opremljene z jamsko infrastrukturo. Edina v Sloveniji sprejeta Uredba o rabi naravnih vrednot-jam (koncesijska uredba) je za Postojnski in Predjamski jamski sistem, ki je bila spremenjena in dopolnjena v letu 2007 (Uradni list RS, št. 66/2007). Drugi jamski splet v Sloveniji, ki je opredeljen s pravnim aktom, tudi za namene turistične rabe so Škocjanske jame, ki so bile zavarovane leta 1996 kot regijski park (Uradni list RS, št. 57/1996) s katerim upravlja Javni zavod park Škocjanske jame.

V letih 2006 in 2007 je ZRSVN pripravil analizo obstoječih jam v Sloveniji, določil naravovarstvene vrednosti jam in presodil stopnjo ogroženosti. Rezultat analize je bilo strokovno mnenje, ki je vsebovalo predlog seznama jam za sklenitev pogodb o skrbništvu in koncesijskih razmerij. Strokovni predlog je bil izdelan na podlagi rezultatov delovnih sestankov inštitucij: Ministrstva za okolje in prostor, Inštituta za raziskovanje krasa Slovenije, Notranjskega muzeja Postojna, Agencije RS za okolje, ZRSVN in naknadno tudi nevladne organizacije Slovenskega Društva za preučevanje in varstvo netopirjev. Seznam vsebuje 28

jam za katere smo na ZRSVN ocenili, da bi zaradi obstoječe rabe potrebovali koncesijska razmerja, ter 61 jam kjer bi zadostovala pogodba o skrbništvu. Postopek sprejemanja pogodb o skrbništvu in koncesijskih razmerij bo potekal postopoma glede na naravovarstvene vsebine jam in posledično stopnjo ogroženosti teh vsebin.

Slika 8: Jame predlagane za skrbništvo, koncesijo in spremembo režima vstopa v jamo iz 3 v 2

Vlada RS je v oktobru 2007 sprejela Operativni program – program upravljanja z območji Natura 2000 za obdobje 2007 – 2013, ki opredeljuje varstvene cilje, ukrepe varstva in podrobnejše usmeritve na območjih Natura 2000 v Sloveniji. V tem programu je kot eden izmed ciljev na področju ukrepov varstva narave za ohranjanje biotske pestrosti navedeno tudi indikativno število načrtovanih skrbništev jam (glej sliko 9).

TIP UKREPA	UPRAVLJAVEC ZAVAROVANEGA OBMOČJA	MOP
Skrbništvo jam		Vsaj 33
Pogodbeno varstvo ali skrbništvo	7	53
Pogodbeno varstvo površin v kmetijski rabi	2 (1200 ha)	
Označitev v naravi	6	18

Slika 9: Ukrepi varstva narave načrtovani za obdobje med 2007 – 2013 (Vir: Operativni program...)

Aktivno varstvo jam bo zagotovljeno tudi s **spremljanjem stanja jam**. To bo obsegalo opazovanje in nadzorovanje odkritih jam, njihovega živega sveta in jamskega inventarja, ekoloških razmer v jami, onesnaženosti in števila obiskovalcev. Svoja opažanja bodo jamarji, skrbniki, koncesionarji in jamarska društva, ki delujejo v javnem interesu, sporočali organizaciji, pristojni za ohranjanje narave enkrat letno, tako kot to določa Pravilnik o sporočanju podatkov o podzemnih jamah (Uradni list RS št. 129/06). Na osnovi zbranih podatkov se bodo izvajali ukrepi za varovanje in sanacijo ogroženih jam.

Sodelovanje Zavoda RS za varstvo narave in Jamarsko zvezo Slovenije ter jamarskimi društvi

Zavod RS za varstvo narave se je v letu 2007 povezal z Jamarsko zvezo Slovenije (v nadaljevanju JZS) in pripravil sporazum o sodelovanju v Vseslovenski čistilni akciji jam, ki je bila izvedena v jesenskem obdobju leta 2007. V čistilni akciji je sodelovalo šest jamarskih društev in približno 100 jamarjev, ki so očistili šest onesnaženih jam. Čistilna akcija je bila financirana iz državnega proračuna in sicer intervencijskih sredstev varstva naravnih vrednot. V prihodnje bo potrebno za podobne naravovarstvene akcije poskusiti pridobiti sredstva iz projektov »Business & Biodiversity« ali manjših projektov (do 50.000 €) čezmejnega sodelovanja Cilja 3 z Italijo in Hrvaško. Predvsem financiranje iz sredstev »Business & Biodiversity« je močno favorizirano s strani evropske komisije in pomeni financiranje ukrepov ohranjanja biotske pestrosti in varstva naravnih vrednot iz zasebnih virov (prostovoljne pogodbe s pravnimi osebami zasebnega sektorja).

V letu 2008 namerava ZRSVN v sodelovanju z JZS izvesti komunikacijo o naravovarstvenem pomenu jam pri najmanj šestih jamarskih in jamarsko turističnih društvih, ki se nahajajo na območjih jam predvidenih za skrbništva ali koncesije. Na komunikaciji bodo podrobneje predstavljene naravovarstvene vsebine jam, predvsem netopirji in možne časovne omejitve obiskovanja, ki izhajajo iz ekoloških zahtev.

V prihodnjem obdobju apeliramo na konstruktivno sodelovanje JZS in jamarskih društev pri usklajevanju pogojev pogodb o skrbništvu in sprejemanju uredb in pogodb o koncesiji.